

LLIBERTAT D'EXPRESSIONI I FAKE NEWS

Contra la desinformació? Més democràcia

Instruccions per a una legislació contra les notícies falses i la manipulació de la informació online i offline que defensi les llibertats fonamentals

Simona Levi, Miriam Carles

Propaganda antifeixista en un carrer de Londres. Fotografia: Jordi Borràs

L'any passat vam publicar el llibre *#FakeYou, Fake News i Desinformació. Governos, partits polítics, mitjans de masses, corporacions, grans fortunes: monopolis de la manipulació informativa i les retallades de la llibertat d'expressió* [1]. En aquest article, presentem la proposta de regulació que parteix d'aquesta recerca. El seu objectiu és oferir un model estàndard als legisladors.

Tal com vam mostrar en el llibre esmentat, sovint a Europa les polítiques públiques i legislatives elaborades a causa (o hauríem de dir, amb l'excusa) de l'anomenat "nou" fenomen de les notícies falses malauradament serveixen de fet per distreure l'atenció de la solució real:

1. Ataquen internet com si aquesta fos l'única font de desinformació tòxica.
2. Intenten limitar la llibertat d'expressió dels usuaris i deixen impunes els veritables promotors de la desinformació col·lectiva.

És important que respectem els drets fonamentals de la llibertat d'expressió i d'informació no només perquè són drets, l'eix vertebrador de qualsevol estat que afirmi ser democràtic, sinó també perquè no són l'origen del problema de la desinformació i les notícies falses. En tot cas, en són la solució.

Seria just dir que l'ús que fan les persones de la seva llibertat d'expressió es troba lluny de ser perfecte, cert, però és un dret fonamental que millorarà el seu ús a mesura que puguem exercir-lo sense asimetries; el que no és un dret fonamental és el negoci que es fa amb el contingut de les comunicacions. Com qualsevol negoci o pràctica institucional, s'han d'establir límits quan es perjudica l'interès general.

Tots els camins de l'origen de la desinformació sistèmica duen al mateix lloc: els partits polítics i les seves estructures d'interès i influència. Per això, proposem un canvi radical en l'enfocament per abordar el problema: centrar-nos en la idea del lucre generat per la desinformació

Les mesures i la narrativa que estableixen les bases per a legislacions lliberticides se centren en els usuaris d'internet i abracen una lògica de control i censura per part d'actors públics o privats. Aquestes polítiques obliden els subjectes que realment generen la desinformació i se'n beneficien més. A *#FakeYou*, vam demostrar clarament que tots els camins de l'origen de la desinformació sistèmica duen al mateix lloc: els partits polítics i les seves estructures d'interès i influència. Alhora, s'hi engloben altres actors poderosos i privilegiats, des d'institucions fins a mitjans de comunicació i empreses.

Per això proposem un canvi radical en l'enfocament adoptat per abordar el problema i centrar-nos en la idea del lucre generat per la desinformació. Això ens permet objectivitat i eficàcia i ens allunya de dissenys normatius amb la temptació de ficar el nas en els drets fonamentals o establir una veritat oficial.

Tot i que hi ha un consens general sobre el fet que la desinformació sistemàtica és nociva per a la democràcia, també hauríem de considerar que no hi hauria d'haver una indústria basada en aquest fet nociu. Al mateix temps, també posem èmfasi en la idea de la responsabilitat institucional i l'incompliment del deure com a quelcom quantificable i punible alhora.

Proposem un enfocament proactiu que corregeixi les asimetries de poder i empoderi la ciutadania.

1. Responsabilitzar completament els grans productors de desinformació perquè la viralització de la desinformació no els resulti un model de negoci viable.
2. Ampliar les capacitats de control i verificació de la ciutadania en general, mitjançant protocols d'accés obert i transparent a la informació i a la manera com s'ha produït.

Hem de fer que la verificació proactiva de la veracitat de la informació sigui obligatòria per als principals generadors, és a dir, per als grans inversors en desinformació, ja siguin públics o privats (no ens cansarem de repetir-ho: governs, institucions, partits polítics, mitjans de comunicació, corporacions i celebritats). Això suposa exposar la forma en què es crea la informació i, al seu torn, obrir-ne la verificació a tothom. Actualment, s'exigeix aquesta verificació a la ciutadania sense oferir-li les eines adequades per fer-ho. Com podem verificar les notícies falses i evitar caure-hi si qui produeix la informació i les notícies no ens dona cap pista sobre la font o les dades que hi ha darrere? La ciutadania ha de tenir al seu abast els elements detallats que li permetin verificar els fets d'una manera ràpida, accessible, distribuïda i oberta.

Cal subratllar, però, que aquestes accions no només han d'afectar els intermediaris en línia (plataformes de contingut i xarxes socials), sinó el conjunt de la cadena d'inversions. Centrar tota la normativa en les plataformes en línia, com passa ara, ha donat com a resultat molt clar que aquestes plataformes, amb la finalitat de protegir els seus interessos comercials i reduir els riscos legals, apliquin una reducció de la llibertat d'expressió als usuaris, la qual cosa es tradueix en moviments cap a un sol pensament únic homologat i una censura automatitzada. No hi ha res de nou en aquesta dinàmica: des dels inicis dels temps, els governs han utilitzat estructures intermediàries per implementar polítiques de vigilància i censura. El control sobre allò que diu o fa la població es delega en "actors privats". Vigilen que els seus usuaris no "cometin" actes que molestin els poders fàctics i, a canvi, reben un marge de moviment i llibertat més ampli per als seus negocis. Això és exactament el que està passant ara.

Actualment, s'exigeix la verificació de la informació a la ciutadania sense oferir-li les eines adequades per fer-ho: els ciutadans han de tenir al seu abast els elements detallats que permetin verificar els fets d'una manera ràpida, accessible, distribuïda i oberta

El més sorprenent és que també hi ha una base legal àmplia, fins i tot redundat, per actuar en la direcció correcta. Aplicant la normativa europea en determinats aspectes i fent una lectura més àmplia dels seus objectius, seria possible atacar l'arrel del problema sense soscavar els drets i les llibertats. Però això, simplement, no està passant.

El denominador comú dels "informadors influents", i que justificaria l'adopció d'un règim més exigent, és la seva capacitat d'influir en el debat públic. Per tant, el principal enfocament de la nostra proposta és: qui finança la difusió de notícies falses, o les

encarrega des d'una institució, és responsable de la desinformació. La penalització per la desinformació ha de recaure sobre els grans productors i els participants del negoci de la desinformació; també hem de recordar que, malgrat els nombrosos subjectes que es lucren de la difusió de notícies falses, aquesta pràctica és especialment perjudicial per a la societat quan es tracta d'institucions i partits polítics, ja que haurien de ser els responsables de crear el marc normatiu per atacar el problema, però no ho fan perquè els perjudica en termes de poder i influència.

La nostra proposta, d'altra banda, està en línia amb les directrius establertes pel Consell d'Europa i la Declaració conjunta sobre llibertat d'expressió i notícies falses, desinformació i propaganda del relator especial de les Nacions Unides per a la llibertat d'opinió i expressió, la representant per a la llibertat dels mitjans de comunicació de l'Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE), el relator especial de l'OEA per a la llibertat d'expressió i la relatora especial sobre llibertat d'expressió i accés a la informació de la Comissió Africana de Drets Humans i dels Pobles (ACHPR).

A més, podem referir-nos a les declaracions de les autoritats europees quan diuen que “la democràcia a la Unió Europea depèn de l'existència de mitjans de comunicació lliures i independents” i demanen que les autoritats públiques evitin la censura i garanteixin les condicions per a un debat públic, inclusiu i pluralista “que eviti la censura de continguts crítics, satírics, discrepants o escandalosos i respecti els principis d'un internet neutral, obert, segur i fiable”. O quan recomanen accions per augmentar la transparència de les fonts de finançament “per identificar qui hi ha darrere de certs tipus d'informació i identificar clarament el contingut patrocinat, especialment el polític”. O quan condemnen la comunicació comercial encoberta i demanen que la publicitat o el lucre dels influencers no s'utilitzin per finançar la desinformació. O quan suggereixen “augmentar la transparència quant a l'origen de la informació i com es produeix, patrocina, difon i dirigeix”.

Totes aquestes bones intencions no són coherents amb el fet que siguin només alguns participants (plataformes, o més aviat els seus usuaris, i els mitjans de comunicació, a vegades) els que assumeixin la responsabilitat, en comptes de tots els agents implicats [2].

Qui finança la difusió de notícies falses o les encarrega des d'una institució és responsable de la desinformació. La penalització ha de recaure sobre els grans productors i els participants del negoci de les fake news

Pel que fa als mitjans de comunicació, el Tribunal Europeu de Drets Humans ha qualificat la funció de la premsa en una societat democràtica com la de gos guardià. En el cas d'Stoll contra Suïssa, el Tribunal d'Estrasburg va insistir obertament en el fet que els mitjans de comunicació mantenen una posició de poder, ja que “no només informen, sinó que també suggereixen, per la forma en què presenten la informació, com s'ha de valorar aquesta informació. En un món en què l'individu s'enfronta a un gran flux d'informació que circula a

través de mitjans tradicionals i electrònics i que implica un nombre cada vegada més gran de participants, el control del compliment de l'ètica periodística adquireix una importància afegida”.

En vista d'aquestes cites de figures tan il·lustres, la nostra proposta [3] no és gens radical. Per tant, proposem que els legisladors la tinguin en compte i se'ns uneixin per treballar-hi com més aviat millor.

En defensa de la democràcia i les llibertats fonamentals: mesures contra la desinformació i la manipulació de la informació online i offline

La nostra proposta consisteix a fer una distinció clara entre la lliure expressió d'opinions, d'una banda, i el negoci de la informació i la informació institucional, de l'altra. A grans trets, es tracta d'ampliar el subjecte d'aplicació de les normatives vigents o previstes en l'àmbit internacional i europeu i eliminar els biaixos que segreguen internet i retallen la llibertat d'expressió i informació:

- Aplicar un enfocament *follow the money* (apuntar el negoci o les institucions que han incomplert les seves obligacions) en oposició al judici sobre el contingut (no interferir en la llibertat d'opinió ni crear un Ministeri de la Veritat).
- Actualitzar i transformar en llei els protocols de verificació i comprovació de fets recollits en els codis deontològics del periodisme: no es tracta d'establir una Veritat única i aprovada, sinó d'aplicar paràmetres objectius per verificar la veracitat (tal com ja indica la legislació vigent).
- Ampliar i fer complir les obligacions de verificació que s'apliquen als periodistes i als diaris a altres sectors on la circulació d'informació comporta lucre o beneficis institucionals, incloent-hi els partits polítics, les autoritats, els governs, les corporacions i altres “informadors influents”.
- Mostrar aquesta aplicació obligatòria en forma d'etiquetatge. Això permet que qualsevol persona pugui verificar la informació, cosa que actualment s'exigeix a la població sense que se li ofereixi cap eina per fer-ho.
- Actualitzar altres normatives tangencials, eliminar el biaix tecnòfob de les polítiques i incorporar règims sancionadors efectius.

En la definició dels subjectes als quals s'hauria d'aplicar aquesta llei, indiquem institucions, partits polítics, entitats privades sistèmiques amb un impacte massiu sobre la població, d'una banda, i les empreses, incloent-hi els mitjans de comunicació, empreses de comunicació, celebritats i creadors d'opinió i qualsevol altra persona que inverteixi o rebi diners perquè la informació sigui més visible del que ho seria si hagués estat emesa

simplement per algú.

També indiquem dues obligacions per a aquests subjectes: el deure de verificar la veracitat del contingut i permetre la verificació per part del destinatari.

La veracitat no s'ha d'agafar com un sinònim de la veritat. Aquí s'utilitza la veracitat tal com es defineix a l'article 20 de la Constitució espanyola (similar a la definició d'altres països): requereix que la informació difosa sigui veraç. Això implica la possibilitat de difondre informació errònia, però requereix un deure de diligència de l'informador. L'informador ha de transmetre informació sobre fets que hagin estat contrastats prèviament amb dades objectives que no fomentin rumors ni insinuacions. A més, "el deure de diligència en la verificació raonable de la veracitat de la informació no se satisfà amb la referència pura i genèrica a fonts indeterminades" (SSTC 172/1990 i 21/2000).

Quan la informació s'ofereix com a part d'un model de negoci, ja no és una forma de llibertat d'expressió, i cal que hi hagi una obligació de transparència que en permeti la verificació, com ja passa, per exemple, amb els aliments

Per tant, una comunicació que afirma ser "informació" ha d'incorporar protocols de verificació en el seu procés de preparació. En teoria, la jurisprudència ja defineix la responsabilitat dels informadors professionals de contrastar la informació abans de publicar-la. Hi ha codis deontològics i ètics que s'apliquen al sector periodístic que tenen protocols d'actuació detallats per a aquesta verificació. Ara es tracta d'ampliar els subjectes als quals s'apliquen, amb especial èmfasi en els partits polítics, les institucions i les empreses en línia i fora de línia que treballen en la comunicació. D'altra banda, quan parlem de permetre la verificació per part del destinatari, parlem de fer que el procés de verificació es pugui traçar.

Quan la informació s'ofereix com a part d'un model de negoci (perquè s'ofereix a canvi d'un pagament) o l'ofereixen les institucions, ja no és una forma de llibertat d'expressió i cal que hi hagi una obligació de transparència que en permeti la verificació, com ja passa, per exemple, amb els aliments. Aquesta és una forma d'etiquetatge.

Juntament amb la informació publicada, s'ha d'incloure una taula amb la informació bàsica per verificar-la. La responsabilitat de la veracitat de l'etiquetatge ha de ser assumida tant pels que paguen perquè es viralitzi aquesta informació com pels que cobren. La seva aplicació ha d'anar acompanyada d'un règim sancionador fort com passa amb els aliments. Això té dos objectius principals:

- Comprovar que la verificació s'ha dut a terme realment.
- Permetre que qui llegeix la informació pugui comprovar-ne la verificació per si mateix.

Les persones són acusades constantment de no comprovar la veracitat de la informació que comparteixen. Se'ls acusa de no fer una cosa sense donar-los cap eina per fer-ho.

L'etiquetatge proporciona aquesta eina. Aquesta dinàmica també pot generar un efecte intimidatori positiu perquè tots els informadors que afirmen ser professionals i fiables apliquin aquests protocols per garantir la màxima qualitat.

A la pràctica, l'objectiu d'aquesta taula és respondre a preguntes de verificació senzilles basades en els "tipus de desinformació" i els "paràmetres dels codis deontològics" existents. Per exemple: la informació té una font o no en té cap, és a dir, és inventada? L'article sobre una empresa en particular el paga la mateixa empresa o un partit polític? S'ha contrastat la font o simplement s'actua com a altaveu d'una font i es publica el que aquesta vol publicar sense alteracions? Si una font diu que plou i una altra diu que no, algú ha mirat per la finestra per veure quina de les dues afirmacions és certa o s'han publicat totes dues en nom d'una (inexistent) neutralitat informativa?

Esperem, doncs, treballar conjuntament per promulgar el canvi necessari per defensar els drets de la ciutadania i, amb aquest esperit, publiquem el nostre esborrany de reglament.

L'etiquetatge proposat i l'esborrany complet del reglament es poden consultar [aquí](#).

REFERÈNCIES

- 1 — *#FakeYou. Fake News i Desinformació* és un llibre dirigit per Simona Levi i publicat per l'editorial Raig Verd. Més informació sobre el projecte al web d'[Xnet](#).
- 2 — En la seva recomanació de 1994 sobre mesures per promoure la transparència en els mitjans de comunicació, el Comitè de Ministres del Consell d'Europa va reiterar que les obligacions de transparència dels mitjans de comunicació són necessàries per permetre que la ciutadania es formi una opinió sobre el valor que s'ha d'atribuir a una informació, idea o opinió difosa pels mitjans de comunicació. Aquesta recomanació estableix, entre altres qüestions, mesures específiques per garantir la transparència de la premsa. Per tant, es recomana adoptar un marc legislatiu que obligui la premsa a difondre informació relativa a cinc categories:
 - Primera categoria: informació relativa a la identitat de les persones o les entitats que participen en l'estructura editorial, com també la naturalesa i el grau de participació.
 - Segona categoria: informació sobre els interessos de l'estructura editorial o de les persones i les entitats que hi participen en altres mitjans de comunicació.
 - Tercera categoria: informació sobre les persones o les entitats capaces d'exercir una influència significativa en la línia editorial.
 - Quarta categoria: informació sobre qualsevol posicionament de la política editorial o l'orientació política de diaris i publicacions.
 - Cinquena categoria: informació sobre els resultats financers de l'estructura editorial i la distribució de les publicacions.Aquesta recomanació no distingeix entre els mitjans de comunicació i, per tant, s'ha d'entendre que les seves consideracions s'apliquen a tots sense distinció.

3 — El text complet de la proposta es pot consultar [aquí](#).

Simona Levi

Simona Levi és directora de teatre, dramaturga i estratègia tecnopolítica. L'any 2017, la revista Rolling Stone la va assenyalar com una de les 25 persones que donen forma al futur. Des del 2018 s'encarrega d'elaborar i dissenyar el curs Tecnopolítica i Drets en l'Era Digital, primer a la Universitat Pompeu Fabra i després a la Universitat de Barcelona. És iniciadora d'Xnet - Institut per a la Digitalització Democràtica i de 15MpaRrato, que ha aconseguit que es condemnin per les "targetes black" 65 polítics i banquers, entre els quals l'exministre d'Economia d'Espanya i expresident del Fons Monetari Internacional, Rodrigo Rato. És autora de diversos llibres, entre els quals *#FakeYou: monopolis de la manipulació informativa i retallades de la llibertat d'expressió* i *Votar y cobrar. La impunidad como forma de gobierno* (juntament amb Sergio Salgado). També és coautora de l'obra *Tecnopolítica, internet y r-evoluciones*. Ha estat i és assessora de nombroses organitzacions i institucions, com ara de la Secretaria d'Estat de Digitalització i Intel·ligència Artificial i de les direccions de Societat Digital i d'Administració Digital de la Generalitat de Catalunya.

Miriam Carles

Miriam Carles és jurista i advocada especialitzada en drets digitals i drets humans. Forma part de la plataforma d'activisme digital Xnet, que treballa en l'àmbit de la democràcia i els drets digitals, posant el focus en qüestions com la tecnopolítica com a forma d'apoderament ciutadà, la lluita contra la corrupció, la lliure circulació del coneixement i la informació i la llibertat d'expressió.